

FOGYASZTÓI TÁRSADALOM ÉLETMÓD ÉS IFJÚSÁG

Gábor Kálmán

Társadalmi átalakulás és ifjúsági kultúra

Előadásunkban visszatérő kérdés, hogy az ifjúsági kultúra szerepe összefügg azzal a civilizációs korszakváltással, amely a hetvenes évektől végbemegy a világon. Azt állítjuk, hogy az ifjúsági kultúra szerepének felértékelődése összefügg részint az iskolában eltöltött idő megnövekedésével, részint pedig a piacnak a fogyasztói ipar és médiák révén, a kultúra területére való, eddig soha nem látott mértékű benyomulásával.

Azt is hangsúlyozzuk, hogy a kultúra szerepének hatása a fiatalokra a szocializmusban ellentmondásos és korlátozott volt. A hatvanas évek ifjúságánál az önálló ifjúsági minták – a szocializmusok alatt – egy szűk elitre terjedtek ki, ezzel egyidőben a fogyasztói kultúra mintái (zenei ízlés, öltözködés, hajviselet stb.) tömeges elterjedése is megkezdődött Magyarországon. Azt is állítjuk, hogy a 80-as évek végének fiataljai a kispolgári fogyasztói minták talaján jutnak el az alternatív kulturális mintákig, melynek része a felnőtt társadalmi intézmények megkérdőjelezése is.

Hangsúlyozzuk továbbá, hogy a kilencvenes évekre mindenekelőtt a szabadidő kerül a fiatalok érdeklődésének középpontjába, amelynek hatására nagy mértékben megnövekszik és, hogy előtérbe kerülésével egy sokszínű, konfliktusoktól közel sem mentes ifjúsági kultúra jön létre. Nagyon vitatott probléma – lehet, hogy összefügg a kialakulásával –, hogy az ifjúság körében a hatvanas évektől beszélhetünk-e korszakváltásról. A szakirodalomban megoszlanak a vélemények arról, hogy a hatvanas évekre datálható az ifjúsági korszakváltás. A korszakváltás során felértékelődik az iskolai tudás – a fejlett világban –, meghosszabbodik az ifjúkor, a család, a szomszédság, az iskola, vagy különböző más típusú politikai szervezetek elvesztik közvetlen ellenőrző szerepüket az ifjúság fölött, és egy közvetetett kontrollrendszer jön létre a fogyasztói ipar és a mass médiák révén. Ez a folyamat növeli a fiatalok autonómiáját, és a fiatalok ezen autonómia révén próbálnak kitörni, illetve menekülni a rájuk nehezedő nyomás alól, illetve próbálják megtalálni helyüket a felnőtt társadalomban. Viszont ez azzal is jár, hogy ez az időszak az, amikor valahogy átalakul a világ rendje. Tehát addig, míg korábban az ifjúság mintakövetőként jelent meg, tehát az ifjúság feladata az volt, hogy felkészüljön a felnőtt életre, ezzel szemben az ifjúság válik mintaadóvá.

Ehhez kapcsolódott egy illúzió, nevezetesen az, hogy a fiatalok individualizálódása, egyre iskolázottabb volta, egyre nagyobb autonómiája következtében a passzív szabadidő tevékenysége helyett az aktív szabadidő tevékenység válik a fiatalok jellemzőjévé, illetve cselekvési mintáikban az alternatív kulturális minták válnak meghatározóvá.

Az összehasonlító kutatásaim első élménye az volt, amikor 1987 körül nyugat-német és magyar fiatalokat hasonlítottunk össze: a nyugat-német fiatalok tényleg aktívabbak, jobban érdekli őket a politika, jobban bele akarnak szólni a döntésekbe és így tovább. Ez az ifjúsági kultúrának – és az ehhez kapcsolódó alternatív kultúrának –

egyik olyan felértékelődése, ami egészen különböző területekre (a környezetvédelemtől a toleranciáig, a másságig) is kiterjed, hogy ezzel a váltással eljön az a kor, amikor mindenki a középosztály részesévé válik, illetve a társadalmi intézmények egyre demokratikusabbá válnak, a fiatalok esélye egyre növekszik és így tovább. A körülöttünk levő nagy átalakulásban nem vettük figyelembe azt, hogy mi történik a nyolcvanas években. Nem vettük észre azt, hogy a fiatalok önállósodási tendenciái mögött a piac húzódik meg. Vagyis az történt, hogy a fiatalok a hatvanas évek végétől nemcsak nyerteseivé, hanem veszteseivé váltak a korszakváltásnak.

Az első forgatókönyv, hogy a kulturális tőke felértékelődik, a magas kultúra, következőképpen az alternatív ifjúsági kultúra szerepe megnövekszik, mögött meghúzódik egy mélyebb folyamat, amely az ifjúságnak piaci viszonyok közé való bevonását eredményezi. A másik forgatókönyv, az individualizálódási – amelyben az egyén az én kiteljesedésével, a cselekvési minták kiszélesedésével védekezik a világ kihívásaival szemben – mögött szintén a fogyasztói iparnak, a mass médiáknak mindent elsöprő szerepe húzódik meg.

Ebbe az egész folyamatba robbant be, hogy a modern fejlett társadalmak is kettőszakadt társadalmak, és ami a fiatalokra – különösen az angol vizsgálatokban döbbenek rá – rendkívül erőteljesen hat, hiszen a fiatal munkanélküliek aránya igen magas, a fiataloknak vesztesévé válása a piaci viszonyok között is igen magas, ezentúl persze a kettőszakadt társadalmat jellemzi egy „társadalomalatti” réteg kialakulása, amelybe a fejlett társadalmakban is igen nagy arányban kerülnek fiatalok, különböző etnikai csoportok. A kutatók kezdtek rádöbbsenni arra, hogy van egy másik erőteljesen kibontakozó ifjúsági kultúra – az alternatív kultúra és fogyasztói kultúra mellett –, az agresszív ifjúsági kultúra. Közép-Kelet Európában vizsgálva a fiatalokat, szembe kellett néznünk különböző scénáriókkal a nyolcvanas és a kilencvenes évek elején. Az egyik az ifjúság önállósodása, az alternatív kultúra térhódítása. Úgy tűnt, hogy a fiatalok igen fontos értéknek tartják a szabadságot, az alternatív választást, s az ifjúság a szabadság és demokrácia mellé áll. Megjelent azonban egy másik verzió is. Másik verzióként mindjárt felvetődött, hogy is van ez, ezekben a társadalmakban, az individualizálódásnak az a mértéke, az intézményrendszerek olyan mértékű háttérbe szorulása mint Nyugat-Európában nem történhetett meg, sőt igazándiból korlátozva volt. Ennek következtében nálunk egy más fajta individualizálódási folyamat bontakozhatott ki. Ugyanakkor a társadalom felszíne mögött – azzal egy időben, hogy a fogyasztói kultúra soha nem látott méreteket ért el – a mélyből tradicionalitások, vallási fundamentalizmusok, irracionalitások törtek elő.

Ebben a vonatkozásban eleve felvetődik a kérdés, hogy nincs egyféle alternatívája az ifjúsági kultúrának, mert különösen a Közép-Kelet-Európai térségben számot kell vetnünk azzal, hogy egyszerre jelennek meg a fogyasztói kultúra hatása mellett, a nacionalista ideológiáktól kezdve az agresszivitásoknak a különböző formái a fiatalok körében.

A nyolcvanas évek végéig az ifjúságkutatásban – a nyugat-európai ifjúsági kultúra vizsgálatokban – az ifjúságról, az ifjúság jövőjéről valamiféle homogén és egységes kép rajzolódott ki. Napjainkra kiderül, hogy nemcsak a magyar és német, de a holland és német, angol és német fiatalok között is igen nagy különbségek rajzolódnak ki.

Napjainkra az is kiderült, hogy az alternatív változat helyett Közép-Kelet Európában sokkal inkább érvényesül a fogyasztói változat és a nyugat-európaihoz hasonlóan megjelennek – és egyre inkább elfogadásra találnak – a különböző menekülési változatok, különösen a fiatalok elit csoportjainál – a kábítószér, az irracionális kultúrák különféle formái, az okkultizmus, csillagjóslás stb. A másik oldalon azt találjuk, hogy az agresszív ifjúsági kultúrák is egyre fontosabb szerepet kapnak.

Azt gondolom, hogy új jelenség még az átalakulási folyamatban, a regionalizmusok és az ifjúság viszonya, azon tendenciák megerősödése, hogy az ifjúsági kultúra legfontosabb színterévé a helyi társadalom válik.

Narancsik Ágnes

Az alternatív kultúrától a fogyasztói iparig

Az ifjúsági kultúrában bekövetkezett változásokat próbálom felvázolni a nyolcvanas évektől napjainkig. E tanulmány összefoglaló jellegű, melynek alapjai – Gábor Kálmán által vezetett ifjúságkutatások kapcsán – az elmúlt években írt több tanulmányom.

A nyolcvanas évek

Már a nyolcvanas években kétféle irányultság jellemezte a fiatalokat aszerint, hogy milyen családból származtak, illetőleg, hogy szakközépiskolába, vagy gimnáziumba jártak. Az előbbieket inkább családközpontúak, hagyománykövetők voltak, többségük jó anyagi viszonyok között élt, melyet a szülők a munkahelyi hierarchiában való elhelyezkedéssel, vagy a második gazdaságban való részvétellel értek el. Ők kispolgári értékekkel kispolgári életutat kezdtek el. A másik irányultság a leendő értelmiségie volt, és a gimnazisták elkülönült szűk csoportjában nyilvánult meg. Tudomány- és művészetbarátok voltak, az alternatív kultúrát követték, az alternatív mozgalmakban vettek részt. Életútjuk folyamán sokuk törekvései nem valósultak meg, a kilencvenes években a alternatív mozgalmárság nagyrészt elvesztette relevanciáját. Az ő előnyük az, hogy tetemes kulturális tőkájukat át tudták váltani gazdaságira, illetve szimbolikus tőkájukkal – ha akartak – sikerrel indulhattak a politikai életben akár lokális szinten is. De mindkét irányultságú csoportra jellemző – akárhogy is folytatódott életútjuk –, hogy elfogadják a yuppie-t, mint ideált. Vagyis alaptevéken a magas életszínvonal, az intenzív és színvonalas fogyasztás a céljuk.

Az egyetemi élet a nyolcvanas években kiürült, illetve átveddődött az ún. második egyetemre, a szakkollégiumokba, különböző egyetemi ellenzéki csoportok fórumaira. Az egyetemi ifjúság két kulturális mintát követett. Az egyikben az alternatív kultúra keveredett a hagyományokkal. Visszanyúltak nagyszüleik világához, ami lázadásnak volt felfogható a Kádár-rezsimmel szemben. Keresték önazonosulásukat, vallásukat, polgári értékeiket az asszimilálódott zsidó és cigány családok gyermekei is. A kulturális lázadás terepe a második egyetem is volt, ahol az akkori marginalizálódott értelmiségiek tartottak előadásokat. A másik kulturális minta a piac, az üzlet világa volt. Akik